

JOLANTA HYS – BIBLIOTEKA NARODOWA

WPLYW PRZEMIAN POLITYCZNYCH NA JĘZYK HASEŁ PRZEDMIOTOWYCH BIBLIOTEKI NARODOWEJ

Ocena zmian ilościowych i jakościowych, które dokonały się i dokonują na co dzień w JHP BN (Język Haseł Przedmiotowych Biblioteki Narodowej), jest możliwa dzięki porównaniu kolejnych wydań Słownika JHP BN i materiałów metodycznych na temat JHP BN. Widać różnice ilościowe wyraźnie, ale i zmiany jakościowe widoczne są w codziennej praktyce opracowania rzeczowego. Unika się modyfikowania metody opracowania rzeczowego. Staramy się zachowywać konsekwencję w opracowaniu rzeczowym, a temu nie sprzyja zbyt duża chwiejność metodyczna (tj. częste zmiany w metodzie tworzenia charakterystyk wyszukiwawczych). Przedmiotem tego referatu jest wpływ zmian politycznych w Europie po 1989 r. na słownictwo i metodę opracowania rzeczowego. Oddzielenie jednak, czego efektem są zaistniałe zmiany w JHP BN, jest trudne, gdyż na kształt charakterystyk rzeczowych wpływ mają zarówno warunki zewnętrzne (takie jak zmiany polityczne), jak też wymagania systemu zintegrowanego (w BN to system INNOPAC) i rozwój JHP BN – niezależny od uwarunkowań politycznych, kulturowych, społecznych (np. wywołany rozwojem kartotek wzorcowych).

Pewne elementy w JHP BN pozostają niezmiennie i jest to widoczne w kolejnych wydaniach Słownika JHP BN. Zajmę się zmianami w JHP BN, które uwiadcniają się w kształcie charakterystyk wyszukiwawczych dokumentów, poddanych cotygodniowemu opisowi w Przewodniku Bibliograficznym (PB). Poddane zostaną analizie składniki JHP BN: temat i określnik. Następnie, śledząc kształt hasła przedmiotowego nierozwiniętego i rozwiniętego, słownik tematów i określników, kartotekę haseł wzorcowych, postaram się określić zakres zmian w JHP BN. Mówiąc o zmianach w metodyce JHP BN, odnoszę stan obecny do stanu sprzed 1989 r.

Struktura hasła przedmiotowego nie uległa zmianie (Temat z dopowiedzeniem-określniki rzeczowe-określnik geograficzny-określnik chronologiczny-określnik

formalny). Rola dopowiedzeń ulega wzmocnieniu. Duża liczba wprowadzanych terminów homonimicznych wymusza stosowanie dopowiedzeń.

Język haseł przedmiotowych Biblioteki Narodowej ma pełnić rolę sprawnego narzędzia wyszukiwawczego, narzędzia umożliwiającego oddanie treści dokumentu i łatwego wyszukiwania w systemie informacyjnym. I dlatego dokumenty powinny być opisane adekwatnie do zawartości treściowej, zgodnie z zasadami jhp, możliwie jednolicie (tak aby stworzone charakterystyki wyszukiwawcze grupowały zagadnienia). Osoba tematująca (tworząca charakterystykę wyszukiwawczą wedle JHP BN w PB) musi znać słownictwo JHP BN, gramatykę JHP BN oraz decyzje stworzone na użytek PB i katalogu przedmiotowego BN. Przewodnik Bibliograficzny, siłą tradycji bądź umowy, przyjmuje pewne schematyczne rozwiązania dla utrzymania jednolitości opisu zbliżonych zakresem treściowym książek. JHP BN jest językiem uniwersalnym, otwartym i elastycznym, funkcjonuje jako kartoteka wzorcowa, pozwala – choć na różnym poziomie szczegółowości – na opracowanie całości wpływającego do bibliotek piśmiennictwa.

Stale i niezmiennie w JHP BN pozostaje to, że sporządza się dla każdego tematu dokumentu minimum jeden oddzielny opis przedmiotowy. Istnieją generalnie dwie zasady, które funkcjonują w składni JHP BN i są nienaruszalne.

Pierwsza to pozycyjny charakter tematu stojącego zawsze przed określnikami, druga zasada to jednoznaczność wyrażania informacji tematycznej przez hasło przedmiotowe. Hasło, które można różnie interpretować jest źle zredagowane. Hasła przedmiotowe występują w dwóch formach:

– jako hasła przedmiotowe nierozwinięte (w postaci tematu jednowyrazowego lub frazy rzeczownikowej, np. Globalizacja; Filozofia ekologiczna); te tematy wprost przejmujemy ze Słownika JHP BN, a więc ograniczamy się do rozpoznania leksyki Słownika JHP BN;

– jako hasła przedmiotowe rozwinięte (temat + określnik, np. Polska – gospodarka).

JHP BN stale ewoluuje, wystarczy porównać kolejne wydania Słownika JHP BN (SJHP BN). Zrąb główny SJHP BN stanowią artykuły przedmiotowe: tematy, określniki, odsyłacze całkowite i orientujące. Ich ilość w kolejnych wydaniach SJHP BN wzrasta, a ich rola się zmienia.

Tematy w JHP BN:

a) hasła osobowe – z opisem formalnym w zasadzie zgodne. Pojawiające się zmiany w hasłach osobowych mają raczej charakter jakościowy i są kontrolowane przez kartotekę wzorcową,

b) hasła korporatywne – nastąpiły zmiany ilościowe i jakościowe, wyraźny wzrost znaczenia haseł korporatywnych w kolejnych wydaniach SJHP BN, jak też tworzonej kartotece wzorcowej,

c) hasła tytuły ujednoczone – obecnie kontrolowane przez kartotekę wzorcową,

d) hasła geograficzne – obecnie kontrolowane przez kartotekę wzorcową,

e) hasła rzeczowe (treściowe).

Określniki w JHP BN:

a) rzeczowe ogólne (zwykle w postaci jednowyrazowych rzeczowników, czasem połączenie rzeczownika z przymiotnikiem np.: Bezpieczeństwo publiczne, lub dwóch rzeczowników połączonych spójnikiem „i”) - wyrażają nazwy dziedzin wiedzy, życia kulturalnego, gospodarczego, nazwy pewnych okoliczności, stanów, warunków dotyczących przedmiotu. Teraz częściej stosuje się tematy wielowyrazowe,

b) rzeczowe szczegółowe, służące wskazaniu indywidualnych cech przedmiotów - po tematach osobowych, np. dzieła twórcy (Sienkiewicz, Henryk – Krzyżacy),

- po tematach toponimicznych (nazwy terytoriów, miejscowości, nazwy obiektów architektonicznych; taką funkcję od 2001 roku przestały pełnić nazwy instytucji, stowarzyszeń, organizacji lokalnych oraz nazwy wystaw, imprez związanych z miejscowością – które stały się tematami korporatywnymi),

c) geograficzne (zmiana mapy geopolitycznej, pojawianie się nowych nazw geograficznych, rugowanie starych),

d) chronologiczne (to, jak nas determinuje nasz mały krąg cywilizacyjny, widoczne w nagminnym stosowaniu określnika: od 1989 r., data, która nie jest znacząca dla historii i gospodarki wielu krajów; 1980-1981 r.; 1980-1989 r. dla Polski; 1985-1991 r. ZSRR),

e) formalne (prezentacja cech formalnych dokumentu).

Staramy się nie dokonywać gwałtownych zmian w metodyce opracowania rzeczowego. Nie zawsze się to udaje. Pracujemy na żywym materiale, jakim jest Słownik JHP BN, ewoluujący, stale wzbogacany o nowe artykuły przedmiotowe. Musimy do zmian słownikowych stale się odnosić, czego konsekwencją jest zmiana metodyki JHP BN i obudowywanie wprowadzanych artykułów przedmiotowych decyzjami, jak wykorzystywać słownictwo jhp. Zmiana metody bądź decyzji odnosić się może do tematów i określników nowo wprowadzanych, ale również do wprowadzonych wcześniej tematów i określników, które z racji zmian słownikowych wymagają innego potraktowania.

Są to zmiany wynikające z tego, że:

a) wprowadzane są nowe tematy (to odbywa się w sposób przypadkowy, bo jest ściśle związane z napływem nowego piśmiennictwa, które opracowuje się na bieżąco), powoduje to aktualizowanie słownika, co pociąga za sobą zmiany w relacjach, a to prowadzi do restrukturyzacji artykułów przedmiotowych; stare, zakotwiczone słownictwo wchodzi w relacje z nowo wprowadzonymi tematami i określnikami, inne mogą więc być relacje nadrzędności, podrzędności, kojarzenia, inaczej może działać odsyłacz całkowity i uzupełniający,

b) pojawiają się nowe określniki, a pełniąc funkcję modyfikującą, zawężającą zakres treściowy, mają ogromny wpływ na kształt hasła przedmiotowego, albowiem wskazują na ujęcie tematu,

c) wreszcie rozpoznaliśmy już na tyle piśmiennictwo na określony temat, że możemy sobie pozwolić na zmianę metody i decyzji dotyczących opracowania dokumentów określonego rodzaju.

O kształcie hasła przedmiotowego decyduje:

– odczytana przez nas intencja wydawcy, redaktora, autora, przyjęcie, że forma i treść dokumentu ujęta jest w tytule, podtytule, nazwie serii, wstępie, spisie treści, posłowniu itp.,

– logika opracowania przedmiotowego; przyjmujemy na własny użytek (użytek JHP BN) stałe rozwiązania dla określonych kategorii dokumentów, tworzymy schematyczne wzorce dla opracowywania poszczególnych kategorii dokumentów,

– ograniczenia i wskazówki zapisane w Słowniku JHP BN.

Zmiany metodyczne widoczne w opracowaniu rzeczowym są w pewnym stopniu również efektem zmian geopolitycznych w Europie po 1989 r. Oczywiście, jak wcześniej nadmieniałam, to również pochodna rozwoju JHP BN, niezależna od zmian geopolitycznych, społecznych, pochodna wymagań stawianych przez system zintegrowany – INNOPAC.

Zmiany w JHP BN po 1989 roku:

1. Przestała obowiązywać zasada redukcji tematów, postulowana przez Adama Łysakowskiego. Powiększa się też stale lista określników. Jest to wymóg chwili, wydarzenia są opisywane na bieżąco i JHP BN do tego się dostosowuje.

Wg Łysakowskiego JHP BN powinien zawierać wszystkie konieczne do opracowania piśmiennictwa tematy, dla których istnieje przyjęty, tzn. poświadczony w źródłach encyklopedycznych termin. Zasada ta pozostaje aktualna, w pewnym zakresie zmodyfikowana. W nielicznych wypadkach wprowadzamy do słownictwa przedmiotowego terminy, które w encyklopediach i leksykonach polskich jeszcze nie zaistniały. Odstąpiono już też od zasady sformułowanej w początkowej fazie pracy nad słownikiem, iż nowy temat może być wprowadzony dopiero wtedy, gdy w zbiorach BN znajduje się kilka pozycji, dla których opisu można ten temat zastosować. Adekwatny temat szczegółowy wprowadza się obecnie przy pojawieniu się pierwszego dokumentu, który nowego tematu wymaga.

Hasła wprowadzane do słownika muszą być zgodne z polską terminologią. W wypadku form synonimicznych przy dokonywaniu wyboru bierze się pod uwagę:

– termin przyjęty w polskich encyklopediach uniwersalnych, potem termin przyjęty w polskich encyklopediach specjalistycznych, ostatecznie termin najczęściej spotykany w piśmiennictwie.

Ma miejsce precyzja w nazywaniu, unikanie wyrażań wieloznacznych, niejasnych, żargonowych, ale wprowadza się terminy bezpośrednio po pojawieniu się w literaturze, nie czeka się na kolejne pozycje, dla których użycie tego terminu jest wymagane.

2. Zwiększona jest szczegółowość, tworzone są adekwatne do zawartości treściowej charakterystyki wyszukiwawcze. Nie czeka się na upowszechnienie nowej terminologii użytej w opracowywanych materiałach, nie uogólnia się na pewien

czas tematów, jak to czyniono wcześniej. Idea wyszczególniania spowodowała znaczne rozbudowanie leksyki słownika JHP BN, co bezpośrednio wpłynęło na ograniczenie roli określników bądź na ich inne użycie. Adekwatny temat szczegółowy wprowadza się obecnie przy pojawieniu się pierwszego dokumentu, który nowego tematu wymaga. Są to:

– tematy z zakresu gospodarki rynkowej, polityki gospodarczej Polski i Europy Środkowo-Wschodniej, jak również, traktowanych jako modelowe polityk krajów Europy Zachodniej i Stanów Zjednoczonych. Szczególnie eksploatowane tematy to, np.: Transformacja systemu społeczno-gospodarczego NU Zmiana ustroju społecznego i państwowego TS Zmiana społeczna TK Dekomunizacja TK Gospodarka TK Państwo – ustrój TK Polityka TK Ustrój społeczny TW Rewolucja zt. Odpowiednie tematy geograficzne z określnikiem chronologicznym – od 1989 r., np.: Europa Środkowo-Wschodnia – gospodarka – od 1989 r., Polska – ustrój – od 1989 r.; określniki: – bezrobocie; – prywatyzacja. Dużo pojawia się prac o internacjonalizacji i globalizacji, temat: Globalizacja, o gospodarce polskiej i świata. Duża ilość haseł, które się pojawiły to efekt procesu dostosowywania do Unii Europejskiej: Integracja europejska; Unia Europejska, zasilone zostały przez określniki: – prawo wspólnotowe europejskie, – negocjacje akcesyjne; – kraje Unii Europejskiej; hasła nierozwinięte: Instytucje europejskie; Parlament Europejski; Kraje Unii Europejskiej; Prawo wspólnotowe europejskie; Harmonizacja prawa; Traktat amsterdamski (1997); Europejski Fundusz Społeczny; Unia Gospodarcza i Walutowa; Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa UE; Polityka Regionalna UE; Fundusze strukturalne UE; SAPARD; PHARE oraz hasła przedmiotowe rozwinięte: Integracja europejska – gospodarka NU Integracja gospodarcza – Europa; Instytucje europejskie – prawo NU Prawo instytucjonalne UE; Unia Europejska – finanse NU Finanse – Unia Europejska. Pokłosiem wejścia do Unii Europejskiej jest dostosowanie do wymogów unijnych, harmonizacja prawa, co oznacza również zmiany w słowniku. Tematyce tej poświęcono gros opracowań z dziedziny gospodarki i polityki, np. w nr 34 PB na 469 poz. W 13 pojawił się temat Unia Europejska,

– tematy z zakresu bezpieczeństwa międzynarodowego, układu sił politycznych, wojskowych, np. dotyczące przystąpienia Polski do NATO: NATO a Polska; NATO a Europa Środkowo-Wschodnia. Znacznie zwiększyła się liczba haseł przedmiotowych łączonych spójnikiem „a” – w jhp wyrażających relacje, zależności, postrzegania. Bardzo często pojawiające się tematy: Polska a NATO; Polska a Unia Europejska,

– tematy stworzone dla publikacji drugiego obiegu, piśmiennictwa nie wydawanego w okresie władzy ludowej, teraz udostępnione do użytku publicznego, często też materiały źródłowe, archiwalne, rozliczające z okresem władzy ludowej, np. Dekomunizacja; Weryfikacja kadr. W charakterystykach wyszukiwawczych widoczna taka tematyka w odniesieniu do Polski, np. Służba bezpieczeństwa – Polska NU UB, ale też krajów Europy Środkowo-Wschodniej, np. Wiel-

ka czystka (ZSRR-polityka-1917-1941 r.); Służba bezpieczeństwa – ZSRR NU KGB,

– tematy, przez które wyrażona jest problematyka integracji i regionalizacji, np. Regiony przygraniczne; Regionalizacja gospodarcza; Regiony problemowe, Regiony (adm.); Euroregion Bug; Euroregion Karpaty itp.,

– tematy, jako wypadkowa wpływu nowej sytuacji geopolitycznej na zjawiska społeczne, kulturalne, świadomość społeczną, np. Edukacja europejska; Edukacja międzykulturowa; Świadomość ekologiczna; procentujące opracowaniami z zakresu ochrony środowiska; tematy: Ochrona środowiska; Degradacja środowiska; Biodegradacja; Edukacja ekologiczna; Ekorozwój; Ekoturystyka; Etyka ekologiczna; Inwestycje ekologiczne; Kary i opłaty środowiskowe; określniki: – biodegradacja, – degradacja, – środowisko, – wpływ na środowisko, – wpływ na zdrowie. Usunięty określnik: – higiena i ochrona; wreszcie tematy dotyczące stosunków etnicznych, nacjonalizmu, antysemityzmu, ruchu ludności, np. Mniejszości narodowe; Pogromy Żydów: Pogrom 1941 r. w Jedwabnem; Pogrom 1945 r. w Krakowie; Pogrom 1946 r. kielecki,

– tematy – wydarzenia z historii najnowszej Polski i Europy, np. Stan wojenny 1981-1983 r. w Polsce; NSZZ” Solidarność” itp.; Proces szesnastu TS Procesy polityczne – ZSRR – 1945-1985 r. TK Delegatura Rządu na Kraj TK Ruch oporu – Polska TK ZSRR - polityka – Polska – 1939-1945 r. ; Egzekucja polskich oficerów w Katyniu TK Obóz jeniecki Kozielski TK Egzekucja polskich oficerów w Charkowie TK Egzekucja polskich oficerów w Twerze TK Jeńcy wojenni – Polska – 1939-1945 r. TK Ludobójstwo – ZSRR – 1939-1945 r. TK Oficerowie – Polska – 1939-1945 r. TK Wojna – martyrologia – Polska TK ZSRR – polityka – Polska – 1939-1945 r. ; Obozy pracy – ZSRR; Podziemie polityczne i zbrojne (1944-1956); określnik: – zjednoczenie 1990 r. po temacie Niemcy; Wojna 1991-1995 r. jugosławińska; Konflikt 1998 – w Kosowie,

– tematy, w których wyrażone zostały wszelkie konsekwencje upadku komunizmu, analiza stanu, analiza przeszłości, konsekwencje zmian demokratycznych – prawnoustrojowe analizy, prace z zakresu etyki prawa, polityki, gospodarki, filozofii tychże dziedzin – „odkurzanie” klasyków filozofii, prawa, ekonomii, polityki. Wpływ zmian politycznych na rozwój społeczno-gospodarczy, ale też negatywne konsekwencje rodzące biedę, przestępczość. Dużo się pisze o suwerenności państwa; utracie odrębności w związku z globalizacją i integracją,

– dużo materiałów egzegetycznych, komentarzy biblijnych – dużo się pisze o religijności, wiele prac teologicznych. Przemiany polityczne i wolność wypowiedzi spowodowały, że dużo pojawia się prac z zakresu teologii (Teologia duchowości religijnej), filozofii chrześcijańskiej, religijności (Duchowość religijna), dziejów i struktury kościoła katolickiego (podział na diecezje i dekanaty znajdujące swoje odzwierciedlenie w hasłach geograficznych) oraz papieżstwa, np. Kościół a państwo – Polska – od 1989 r. TW Konkordat z Polską (1993); Polityka wyznaniowa; Jan Paweł II (papież ; 1920-) – temat pojawiający się w każdym z zeszytów PB kilkakrotnie, teksty i komentarze encyklik, np. Jan Paweł II (papież,

1920-) – Fides et ratio; adhortacji apostolskich, np. Jan Paweł II (papież ; 1920-) – Vita consecrata; listów apostolskich, np. Jan Paweł II (papież ; 1920-) – Novo millennio ineunte; Jan Paweł II (papież; 1920-) – podróże apostolskie (w bazie BN jest tych pozycji 91). Wprowadza się niemalże lawinowo hasła korporatywne dla nazw instytutów życia konsekrowanego, hasła osobowe dla świętych i błogosławionych. Wedle recenzentek projektu słownika A. Łysakowskiego z 1950 r. zamieszczone w nim tematy blahe z religioznawstwa należało wyrugować ze słownika. Teraz te tematy blahe są bardzo bogato w słowniku reprezentowane,

– tematy z zakresu prawa polskiego, międzynarodowego, głównie prawa wspólnotowego, np. Prawo ochrony środowiska międzynarodowe; Prawo handlowe; Prawo cywilne; Prawo gospodarcze rozbudowane – Prawo antymonopolowe; Prawo układowe; Przystępczość gospodarcza; Przystępczość zorganizowana; Pranie pieniędzy. Zjawisko zwiększenia przystępczości znajduje odbicie w literaturze, a więc reaguje też JHP BN, np. Młodociani przystępcy; Nietelni przystępcy; Przystępczość nietelnych i młodocianych. Wykorzystywane są w dużych ilościach tematy z zakresu praw człowieka: Dane osobowe – ochrona; Informacje niejawnie – ochrona; Dobra osobiste – ochrona; Ochrona osób; Rzecznik praw obywatelskich; Prawo do informacji publicznej (w tych dziedzinach tematy rozwinięte i wielowyrzowe),

– wpływ rynku na media, co znajduje odzwierciedlenie w tematach: Socjotechnika; Propaganda - psychologia; Komunikacja społeczna; Reklama – język; Autoprezentacja; Środki masowego przekazu; Sponsoring.

3. Stopniowe usamodzielnianie kategorii przedmiotów pierwotnie redukowanych do innych ogólniejszych kategorii organizacji i instytucji. Przystąpiono do prac nad hasłem korporatywnym z zakresu wojskowości, harcerstwa, dlatego jest niezbędne rozpoznanie formacji wojskowych, gdyż zainteresowanie skupia się teraz na tych sferach. Szczególnie jest to widoczne w JHP BN w odniesieniu do jednostek AK. Zdecydowano się w BN na wprowadzanie nazw poszczególnych jednostek wojskowych, np. 56 Pułk Piechoty Wielkopolskiej; 5 Dywizjon Artylerii Konnej; Armia „Prusy”; 1 Ukraiński front, i w wypadku gdy się nie samoidentyfikują, wprowadza się jednostki wojskowe z zachowaniem hierarchii, pozwalającej na identyfikację, np. 2 Grupa Pancerna – 6 Batalion Pancerny. Wprowadza się dla wojsk polskich działających w okresie II wojny światowej, jako że nie istniało jedno wojsko polskie, tematy: Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie i Wojsko Polskie na Wschodzie (1943-1945) i odpowiednio podrzędne: Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie - Dywizjon 303; Armia Krajowa - Pułk „Baszta” (z odsyłaczami, w których poszczególne stopnie hierarchii zostaną zachowane).

4. Odchodzenie od postulowanego przez A. Łysakowskiego szyku porzecznikowego. Coraz częściej tematy zaczynają się od przymiotnika: Spiskowa teoria dziejów, Elastyczne systemy wytwarzania, Międzynarodowe stosunki gospodarcze, Odnawialne źródła energii, Podwójne opodatkowanie. Terminy prawne występują w takiej formie częściej, a literatura z zakresu prawa jest bardzo bogata. Poza tym w takiej formie występują niekiedy nazwy wydarzeń historycz-

nych, np. Poznański Czerwiec 1956 r.; struktur politycznych, zbiorowych organizacji, np. Polskie Państwo Podziemne; jak też hasła korporatywne, np. Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie.

5. Zmiany w relacjach słownikowych terminów już istniejących, czyli wzbogacanie, uszczegóławianie, dzięki wprowadzaniu terminów adekwatnych zakresowo. Coraz pełniejsze są artykuły przedmiotowe, powiązane relacjami równoznaczności (NU), relacjami hierarchicznymi nadrzędności i podrzędności zakresowej lub tematycznej, relacjami skojarzeniowymi z jednostką główną, bogatsze są też odsyłacze całkowite i uzupełniające. Właściwa sieć powiązań umożliwiła stworzenie charakterystyki wyszukiwawczej, np. tylko z jednego hasła przedmiotowego, (np. Wydarzenia 1956 r. w Polsce NU Październik 1956 r. w Polsce NU Polski Październik 1956 r., TS Polska – polityka wewnętrzna – 1944-1956 r. TS Ruchy społeczne – Polska – 1944-1956 r. TW Poznański Czerwiec 1956 r.). W słowniku pojawiają się tematy o konstrukcji: hasło geograficzne + określnik ogólny, np. Polska – polityka - 1944-1989 r.; 1918-1939 r.; 1944-1956 r.; 1956-1989 r. Tak znacznie rozbudowane wzorce mają wpływ na kształt artykułów przedmiotowych. Wobec słownika z 1993 r. to przyrost wielokrotny, bowiem wtedy hasła przedmiotowe rozwinięte należały do rzadkości, a wyżej wymienionych haseł w ogóle w słowniku nie było. Obecnie ogromne znaczenie ma cały aparat wiązania, kojarzenia haseł. A jako że wprowadza się terminy TK i TW, to i: Polska – polityka ...z rozwinięciem w słowniku pojawia się coraz częściej; w Słowniku JHP BN nie tworzymy haseł pustych, co oznacza, że coraz częściej trafiają do słownika tematy rozwinięte, np. Ruchy społeczne – Polska – 1956-1989 r. Dla wydarzeń i partii politycznych tematy rozwinięte, np. Polska – polityka; Ruchy społeczne – Polska. Inny układ geopolityczny (inna mapa świata) wpływa na zrąb główny słownika. Kojarzy się hasła geograficzne z innymi i trafiają one do słownika, np. Kosowo (Jugosławia) TK Kosowo (Jugosławia) – konstytucja 1990 r. TW Konflikt 1998 – w Kosowie.

6. Wprowadzanie na bieżąco terminów z zakresu gospodarki i polityki, zanim zdecydujemy, jaki kierunek przyjmiemy, powoduje niekiedy niekonsekwencje w zapisie analogicznych terminów, np. (Wydarzenia 1956 r. w Polsce NU Październik 1956 r. w Polsce, a w Encyklopedii Popularnej PWN – Październikowe Przesilenie Polityczne 1956 r.; ale już: Marzec 1968 r. w Polsce, tak jak w EP PWN; Grudzień 1970 r. w Polsce, w EP PWN Grudniowy Bunt Robotniczy 1970 r.). Kolejną niekonsekwencją to przyjęcie nazw obcojęzycznych, np. przyjęto: franchising, a teraz pojawiają się już prace z użyciem terminu spolszczonego: franczyza, w leksykonie natomiast: franszyza.

7. Terminy wcześniej w słowniku umieszczone, teraz bardziej eksploatowane, np. z zakresu gospodarki, prawa gospodarczego, np. tematy: Koniunktura; Inwestycje zagraniczne, itp.

8. Pomimo istnienia zasady wyboru form w języku polskim, coraz częściej trafiają do słownika JHP BN tematy rzeczowe – wyrażenia obcojęzyczne, które uznano za przyjęte, natomiast odpowiedniki w języku polskim uznano za odrzu-

cone, np. Benchmarking NU Wzorcowanie (ekon.); Bancassurance NU Związki bankowo-ubezpieczeniowe. Bo tylko termin obcojęzyczny oddaje w tym wypadku adekwatnie treść. Jeśli nie ma odpowiednika w języku polskim, potwierdzonego w słownikach, to używa się terminu w wersji oryginalnej.

Oddaje się wprost przejawy życia gospodarczego- nie przetłumaczalne, np. Sponsoring; Forfaiting, Factoring, Public relations, Transfer pricing. Tłumaczone są z literatury obcojęzycznej bieżące monografie, artykuły, ale też literatura wcześniejsza, która z racji sytuacji politycznej była niedostępna. W niektórych przypadkach „odgrzewa się” np. klasyków ekonomii, teoretyków prawa i polityki. Jest tendencja do wprowadzania w formie tematów terminów obcojęzycznych – terminów w miarę używania danej nazwy w określonym środowisku, nie zamieniając sztucznie słownictwa obcego na słownictwo rodzime. W Polsce lat dziewięćdziesiątych codziennym udziałem tworzących charakterystyki wyszukiwawcze w JHP BN jest informowanie o realiach i przemianach politycznych, prawnych i gospodarczych Polski i innych krajów w sposób najbardziej adekwatny, precyzyjny.

10. Jako że do wyspecjalizowanego piśmiennictwa tworzy się wyspecjalizowane hasła przedmiotowe, to została zmniejszona liczba tworzonych opisów wielokrotnych. Zmiany z opisu wielokrotnego na jednokrotny, np. w przypadku haseł korporacyjnych wchodzących do słownika. Opis wielokrotny jest stosowany z użyciem haseł korporacyjnych nie wchodzących do słownika.

11. Coraz częściej stosuje się w JHP BN tematy wielowyrazowe, np. Nadużycie funkcji publicznej, Oczyszczalnia ścieków. Szczególnie dużo wprowadza się tematów wielowyrazowych z zakresu prawa, np. Przystępstwo czynnej napaści na funkcjonariusza publicznego; Prawo do rzetelnego procesu sądowego; Przystępstwa i wykroczenia przeciw prawom pracownika. Powoli łamana kolejna zasada: eksponowanie przedmiotu przed jego ujęciem wyrażonym w postaci określnika, np. Filozofia ekologiczna, nie Ekologia-filozofia.

12. Tematy rozwinięte występują w słowniku w znacznie większym stopniu, np. Ruchy społeczne – Polska – 1956-1989 r. TW Grudzień 1970 r. w Polsce TW Komitet Samoobrony Społecznej KOR TW Polskie Porozumienie Niepodległościowe TW Ruch Młodej Polski TW Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela TW Ruch Wolnych Demokratów TW Studenckie Komitety Solidarności TW Marzec 1968 r. w Polsce TW Wydarzenia 1976 r. w Polsce ; oraz Polska – polityka – od 1980 r. TK Komitety Obywatelskie „Solidarność” TK Narodowe Odrodzenie Polski TK Niezależne Zrzeszenie Studentów TK Polska Partia Niepodległościowa TK Polska Partia Socjalistyczna (1987-) TK Polska Partia Zielonych NSZZ „Solidarność” TK NSZZ Rolników Indywidualnych „Solidarność” TK Solidarność Walcząca TK Stronnictwo Wierności Rzeczypospolitej. Generalnie dla wyrażenia cechy narodowej i lokalizującej w JHP BN tworzony jest opis rozwinięty przy pomocy określnika geograficznego. Cecha etniczna jest immanentna dla tematów z dziedziny sztuki, literatury. Wszystkie inne tematy otrzymują określniki geograficzne, np. Banki – Niemcy, Rolnictwo – Polska.

Wpływ przemian politycznych 1989 r. na słownictwo jhp BN objawia się poprzez:

a) nową terminologię (efekt rozwoju nauki, poszerzania terminologii fachowej); głównie słownictwo ze świata gospodarki – terminologia nauk ekonomicznych, np. Unia Europejska,

b) słownictwo obcojęzyczne zadomowiło się w polskich mediach i literaturze, a więc i w JHP BN (specyfika otwarcia na świat Zachodu); to procentuje literaturą z Zachodu o takiej treści,

c) słownictwo używane w związku z tym, że literatura jest odkłamywana; wychodzą na jaw nowe fakty z historii Polski i historii powszechnej,

e) słownictwo – hasła korporatywne, wymuszone przez dużą ilość materiału o instytucjach, organizacjach,

f) niektóre terminy znikają z użycia (na skutek zmian w sytuacji społecznej, politycznej, gospodarczej), choć są w słowniku, np. Centralizm demokratyczny; Akumulacja socjalistyczna.

Kształt, jaki JHP BN przybrał, to wypadkowa kilku elementów:

– rozwoju JHP BN wynikającego z rozwoju języka naturalnego, w tym zapożyczeń,

– dostosowywania do rozwoju słownictwa metody opisywania dokumentów,

– tworzenia, modyfikowania gramatyki jhp BN.

Zmiany metodyki opracowania wynikają ze zmian w słownictwie i wpływu tych zmian na powiązania słownikowe. Generalnie wpływ na JHP BN widoczny jest w kolejnych wydaniach słownika. Zmienia się ilość, kształt artykułów przedmiotowych.

Słownik JHP BN z 1986 r. oprac. przez J. Trzcinińską i E. Stępniakową (wydany po 30 latach przerwy) opracowany został na podstawie *Słownika tematów dla bibliografii i katalogów w układzie przedmiotowym* oprac. przez Jana Kossonogę, a podstawę dla niego stanowiła kartoteka przedmiotowa egzemplarza obowiązkowego, prowadzona od 1945 r. w Instytucie Bibliograficznym przy BN wg wskazań instrukcyjnych wyłożonych w pracy A. Łysakowskiego „Katalog przedmiotowy. Podręcznik”. Tylko 12% artykułów przedmiotowych znalazło się w nowym słowniku w niezmienionej postaci. Nowe tematy stanowiły 40% ówczesnego ich zasobu, nowe odsyłacze 70%. Zachowano strukturę i oznakowanie ze słownika Kossonogi. Zawartość słownika – to ok. 5 tys. artykułów przedmiotowych.

W 1986 r. nie zostały umieszczone w słowniku:

– tematy osobowe (w tym nazwy grup etnicznych, np.: Cyganie, Żydzi),

– tematy korporatywne, tzn. nazwy instytucji, organizacji,

– tematy geograficzne,

– tytuły dzieł anonimowych, wydawnictw ciągłych,

– nazwy wydarzeń historycznych,

– tematy językowo-etniczne – powieść polska, język angielski.

Słownik JHP BN z 1993 r. (II wyd.) oprac. przez J. Trzecińską i E. Stępniakową liczył 8,5 tys. haseł przedmiotowych (łącznie z hasłami jednostkowymi, których w pierwszym wydaniu nie było) oraz 2,5 tys. odsyłaczy całkowitych.

W tym wydaniu słownika znajdowały się następujące kategorie tematów jednostkowych:

- nazwy wydarzeń historycznych,
- nazwy grup etnicznych,
- nazwy rezerwatów i parków narodowych polskich,
- tematy językowo-etniczne,

oraz nieliczne tematy jednostkowe innych kategorii, jak nazwy poszczególnych kościołów, wyznań, obiektów astronomicznych.

Nie wprowadzane były:

- nazwy geograficzne,
- nazwy osobowe,
- nazwy ciał zbiorowych.

Słownik JHP BN z 1997 r. (III wyd.) oprac. przez J. Trzecińską i E. Stępniakową od 1995 r. funkcjonował jako baza w systemie MAK. W 1997 r. dokonano konwersji tej bazy na format USMARC i od tej pory słownik jest prowadzony jako kartoteka wzorcowa w systemie INNOPAC.

Wydanie III słownika liczyło 10,5 tys haseł przyjętych.

Słownik JHP BN z 2001 (IV wyd.) oprac. przez J. Kędzielską, W. Klenczon, A. Stolarczyk zawiera 31514 haseł (w tym 10674 odrzuconych i 542 określniki).

W stosunku do wydania 3 przybyło 17514 haseł (w tym 106 określników). Jest to przyrost o 125%. Tematy jednostkowe, które są publikowane w słowniku – 25224 haseł przyjętych i 21858 haseł odrzuconych. Całość leksyki zawarta w rekordach wzorcowych, jaką posługujemy się w opracowaniu przedmiotowym w BN, liczy 78596 terminów (w tym 64064 przyjętych i 32505 odrzuconych).

W tym wydaniu słownika znalazły się:

- tematy językowo-etniczne, których nie uwzględniono w poprzednich wydaniach, np. Słownik niemiecko-polski,
- tematy z zakresu form i gatunków muzyki, np. Koncert (fagot),
- hasła typu autor – tytuł,
- hasła korporatywne dla organizacji międzynarodowych, zagranicznych partii politycznych i zakonów, np.: Albertyni, Rada Europy, Christlich-Demokratische Union,
- hasła geograficzne, wchodzące w relacje z nazwami typów jednostek fizjograficznych, np. Śląska, Wyżyna TS Wyżyny – Polska,
- hasła odrzucone łacińskie do tematów z dziedziny biologii,
- hasła odrzucone niemieckie dla nazw obozów hitlerowskich, np. Obóz hitlerowski dla dzieci – Łódź,
- hasła tytułowe dla Biblii i ksiąg Biblii,
- hasła typów i marek pojazdów mechanicznych oraz samolotów,

– hasła dla ustaw zasadniczych różnych krajów i terytoriów, np. Polska – konstytucja 1935 r.

Znacznie rozbudowano i uszczegółowiono inne grupy haseł, a przede wszystkim:

– tematy dla wydarzeń historycznych oraz konferencji, traktatów o charakterze politycznym, np. Pakt Ribbentrop – Mołotow; Proces szesnastu; Wydarzenia 1956 r. w Polsce,

– tematy i określniki z dziedziny religii, a zwłaszcza życia duchowego i liturgii oraz objawień prywatnych i otoczonych szczególnym kultem obrazów, np. Duszpasterstwo akademickie; Matka Boska Ostrobramska (obraz),

– tematy i określniki do zagadnień ekologicznych: Świadomość ekologiczna; Edukacja ekologiczna,

– nazwy zawodów i ich grup.

Metoda wypracowana jest w oparciu o codzienną praktykę. Poza wprowadzaniem tematów i określników do Słownika JHP BN, w ostatnich latach uruchomione zostały kartoteki wzorcowe: osobowa, korporatywna, ujednolicona, geograficzna.

Hasła osobowe – kartoteka wzorcowa prowadzona od 1998 r. W słowniku pojawiają się hasła [nazwa osobowa + tytuł dzieła]. Na hasła osobowe wpływ sytuacji społeczno-politycznej jest niewielki i pośredni poprzez zwiększenie zainteresowania określonymi osobami, np. hasło: Józef Piłsudski (teraz eksploatowane).

Hasła korporatywne – przygotowujemy w BN instrukcja tworzenia hasła wzorcowego korporatywnego. W niektórych punktach skłaniamy się do przejęcia ustaleń za *PN-N-01230 Hasło opisu bibliograficznego. Hasło korporatywne*. Obecnie ma miejsce lawinowe wprowadzanie haseł korporatywnych. Organizacje i instytucje międzynarodowe zapisywane są w JHP BN w formie spolszczonej, jeśli taka istnieje (np. Międzynarodowy Fundusz Walutowy); dopuszczalne jest też wyrażanie nazw ciał międzynarodowych w formie oryginalnej lub w postaci skrótu (Amnesty International, UNESCO). Nazwy ciał podrzędnych organizacji można podać w języku obcym. Te formy trafiają do SJHP BN. Kłopot sprawia rozgraniczenie, która z form jest bardziej znana - nazwa rozwinięta czy akronim. Ciała zbiorowe ogólnokrajowe podawane są w formie oryginalnej lub transliterowanej. Trafiają one do słownika JHP BN (np. Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa; Labour Party; CIA). Obserwuje się ogromny przyrost nazw partii politycznych i ich form podrzędnych (np. NSZZ „Solidarność” - Region Mazowsze). Do 2000 roku nazwy ciał lokalnych traktowane były jako określniki jednostkowe, występujące po nazwach geograficznych (np. Warszawa – Politechnika). Obecnie to nazwa ciała zbiorowego (dopowiedzenie lokalizujące) – ciało podrzędne. Hasła korporatywne pozwalają na dokładne wyrażenie informacji o instytucji dzięki jej piętrowej strukturze. Uniwersytet Warszawski – Wydział Historyczny – Instytut Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych (zachowana wyraźna, czytelna hierarchia). W praktyce PB pozwala to na przekazanie informacji zarówno o ciele zbiorowym, jak i o obiekcie architektonicznym, np. Zamek Królewski na Wawie-

lu – Państwowe Zbiory Sztuki (Kraków), ale obiekt - budynek to: Kraków (woj. Małopolskie) – Wawel – zamek; Zamek Książąt Pomorskich (Szczecin ; instytucja kult.), ale obiekt – budynek to: Szczecin (woj. Zachodniopomorskie) – zamek książąt pomorskich. Dopowiedzenia dla ciał zbiorowych terytorialnych, jeśli wystąpi w nazwie instytucji, np. Muzeum Ziemi Kieleckiej w Kielcach to: Muzeum Ziemi Kieleckiej (Kielce). Przyjmujemy – to generalna zasada – ostatnią nazwę dla hasła korporatywnego – pozostałe nazwy odrzucamy. Ciała zbiorowe podrzędne do 2000 roku traktowane były w PB jako określniki jednostkowe, po temacie geograficznym; dla ciała zbiorowego terytorialnego (jako sprawujące władzę na danym terytorium lub roszcujące sobie prawo do jej sprawowania). W JHP BN pomija się nazwę państwa na początku, nazwa ma się samoidentyfikować (np. nie Polska – Senat RP, tylko Senat RP daty kadencji; Sejm daty kadencji, np. Sejm 1788-1792; Sejm 1919-1922). W przypadku nazw obcych będą to nazwy oryginalne. Ciała zbiorowe kościelne: nazwa łacińska odrzucona, zakony w formie potocznej. Nazwy kościelne centralne – język narodowy. Dekanaty, diecezje traktujemy jak hasła geograficzne (np. Łomżyńska, diecezja (katol.), Wrocławska, diecezja (ewang.-augsb.). Imprezy – Hasło składa się z następujących elementów: nazw imprezy, jej numeru, daty rocznej oraz miejsca, np. Światowe Dni Młodzieży (15; 2000 ; Rzym), Sobór Watykański (2; 1962-1965). Po zmianach geopolitycznych hasła korporatywnych dla ciał kościelnych i imprez o takim charakterze pojawia się bardzo dużo.

Tematy – tytuły ujednoczone. Wprowadzono zmiany w tytule ujednoczonym: Biblia. Obecnie zapis jest zgodny z *PN-N-01231. Hasło opisu bibliograficznego. Tytuł ujednoczony i tytuł formalny* (np. Biblia.ST.Księga Rodzaju-analiza i interpretacja). Duża ilość tytułów czasopism – demokracja zaowocowała wolnością wypowiedzi, pojawiła się duża ilość tytułów ujednoczonych – tytułów czasopism. Tytuł ujednoczony: Biblia; dużo materiałów egzegetycznych, komentarzy. Przemiany polityczne, wolność wypowiedzi spowodowały, że dużo pojawia się prac z zakresu teologii, filozofii chrześcijańskiej, religijności, dziejów Kościoła katolickiego i papieżstwa.

Tematy geograficzne – zmiany jakościowe. Od 2000 r. zmiany narzucone przez instrukcję: Hasło geograficzne. Wybór i zasady tworzenia w bibliografii narodowej i katalogach Biblioteki Narodowej. Dla nazw państw, regionów zmiany wynikające

ze zmiany mapy politycznej. Zmiany jednostek podziału administracyjnego w Polsce wynikające z reformy administracyjnej w 1999 r., np. Mazowieckie, województwo (od 1999). Nowy układ sił politycznych, zmiany terytoriów i nazw krajów, rozpad i zjednoczenie znajdują swoje odbicie w nazewnictwie: Kraje byłego ZSRR; Kraje dawnej Jugosławii; Czechy, Słowacja. Inne określniki chronologiczne – od 1991 r. po temacie: Jugosławia oraz po nazwach krajów b. Jugosławii i b. ZSRR -od 1993 r. dla Czech, Słowacji; od 1980 r. dla Polski; od 1990 r. po temacie i określniku: Niemcy.

Tematy rzeczowe (treściowe) - można powiedzieć, że do tej grupy wchodzi wszystkie, które nie mogą być wyrażone przez wyżej wymienione hasła. Grupa przedmiotów wyrażanych za pomocą tematów rzeczowych jest bardzo zróżnicowana pod względem leksykalnym i nie istnieją żadne normy, które określałyby formę tematów rzeczowych. Z gramatycznego punktu widzenia w JHP BN tematami rzeczowymi najczęściej są: pojedyncze rzeczowniki w lp. lub lm.; połączenia rzeczownika z przymiotnikiem (np. Ubezpieczenia gospodarcze); połączenia rzeczownika z rzeczownikiem (np. Kara ograniczenia wolności). W tej grupie, poza nazwami pospolitymi ogólnymi, również nazwy jednostkowe (np. Word); tematy tzw. chronologiczne: Wydarzenia 1989 r. w Pekinie; Wyprawa Kijowska 1920 r.; Konflikt 1998 – w Kosowie.

Wśród gatunków literackich, które omawiają tematykę przemian polityczno-gospodarczych, prym wiodzie publicystyka. Ukazuje się też dużo materiałów źródłowych.

Współczesny JHP BN stanowi kontynuację języka i metodyki opracowanej przez Adama Łysakowskiego. *Słownik tematów dla katalogu przedmiotowego* A. Łysakowskiego, projekt nieopublikowany z 1950 r., zawierał 14 tys. tematów (razem z odsyłaczami). Późniejszy o 5 lat i już opublikowany pod red. Kossonogi zawierał 4,5 tys. haseł. Paradoksalne jest to, że postulat Łysakowskiego dotyczący zwiększenia szczegółowości tworzonych haseł, w okresie powojennym został odrzucony, a teraz jest realizowany. Obecny Słownik JHP BN zawiera 31514 haseł przedmiotowych.

Wpływ zmian politycznych w Europie po 1989 r. na słownictwo i metodę opracowania rzeczowego ma bardzo nieostry charakter. Na kształt charakterystyk rzeczowych wpływ mają zarówno warunki zewnętrzne (takie jak zmiany polityczne), jak też wymagania systemu zintegrowanego (w BN to system INNO-PAC), wreszcie rozwój JHP BN niezależny od uwarunkowań politycznych, kulturowych, społecznych (rozwój wywołany po pierwsze przez tworzenie kartotek wzorcowych, po drugie – wprowadzanie bardziej szczegółowego słownictwa, czego pochodną są zmiany w relacjach słownikowych).

BIBLIOGRAFIA:

S a d o w s k a J., *Hasła przedmiotowe w teorii Adama Łysakowskiego i praktyce „Przewodnika Bibliograficznego”*, Warszawa 2000.

S a d o w s k a J., *Język haseł przedmiotowych BN. Poradnik*, Warszawa 2001.